

Валентина Коваль

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті означено та проаналізовано педагогічні умови формування професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога. У ході дослідження виокремлено наступні педагогічні умови формування професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога: організацію у вищих навчальних закладах компетентнісно спрямованого навчання; вироблення у студентів лінгводидактичних стратегем і мовленнєво-поведінкової стратегії майбутньої професійної діяльності; створення позитивної мотивації у студентів до формування особистісних та професійних якостей.

Ключові слова: педагогічні умови, професійна компетентність, організаційно-методична система, компетентнісно спрямоване навчання, лінгводидактичні стратегеми.

XXI століття диктує нові вимоги до підготовки вчителя загальноосвітньої школи. Це не панацея, а єдиний шлях успішного входження України в європейський та світовий освітні простори. Такого вчителя готує вищий навчальний заклад, а це означає, що система навчання у вищій школі має бути переглянута з позицій її змісту, нових форм і методів підготовки майбутніх учителів-філологів. На цих аспектах наголошується в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Законі України «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти та ін.

Українські лінгводидакти по-новому підходять до розуміння місця й ролі вчителя-словесника, способів досягнення поставленої мети (методи, прийоми, засоби, форми), що дозволить вивести на якісно вищий рівень підготовку фахівців у галузі мови й літератури, здатних не тільки до вузькоспеціального вирішення внутрішніх чи зовнішніх філологічних проблем, але, насамперед, до компаративного аналізу лінгвопредставлення концептосфер різних етносів.

Для виконання зазначених завдань необхідно передбачити використання комплексу педагогічних умов, яким належить особлива роль у навчальному процесі. Педагогічні умови виступають у вигляді комплексу практично реалізованих в освітньому процесі вузу заходів, спрямованих на формування професійної компетентності, реалізацію організаційно-методичної системи фахового становлення компетентності майбутнього

вчителя-філолога.

В Українському радянському енциклопедичному словнику «умова» визначається як «філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує» [1, с. 482]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «умови» трактуються як «необхідні обставини, особливості реальної дійсності, які уможливають здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяють чомусь» [2, с. 1295].

Стає очевидним, що у довідниковій літературі поняття «умова» має неоднозначне визначення. Умова тлумачиться як «правило, що забезпечує нормальну роботу будь-чого; як філософська категорія, яка виражає ставлення предмета до оточуючих його явищ, без яких він існувати не може» [3, с. 39]; як «фактор» [4], як сукупність об'єктів речей, процесів, відношень, необхідних для виникнення, існування або зміни зумовленого об'єкта [5]; як сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що позначаються на фізичному, психічному, моральному розвитку людини, її поведінці, вихованні й навчанні, формуванні особистості [6]; як «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [7, с. 15].

Узагальнюючи різні підходи до визначення категорії «умова», ми будемо дотримуватися думки, що умови є сукупністю об'єктів, властивостей і відносин, які сприяють реалізації наявних можливостей.

Метою статті є дослідити педагогічні умови формування професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога, а також передбачити використання комплексу педагогічних умов, яким належить особлива роль у навчальному процесі.

Ряд авторів, В. Андреев [8], І. Арефьев [9], С. Хатунцева [10], розглядають педагогічні умови як результат відбору й застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення конкретних цілей і є запорукою розвитку та вдосконалення педагогічного процесу.

Закономірно, що результативність роботи будь-якої системи залежить насамперед від того, в яких умовах вона функціонує. Для педагогічних систем адекватний вибір умов здатний забезпечити не тільки стійкі показники окремих педагогічних результатів, а й стабільне покращення якості освіти загалом.

У контексті нашого дослідження педагогічні умови – це сукупність заходів педагогічного процесу, які, з одного боку, забезпечують досягнення студентами необхідного рівня сформованості професійної компетентності, а з іншого – сприяють підвищенню ефективності цього процесу.

До таких умов ми відносимо:

- організацію у вищих навчальних закладах компетентнісно спрямованого навчання;
- вироблення у студентів лінгводидактичних стратегем і мовленнєво-поведінкової стратегії майбутньої професійної діяльності;
- створення позитивної мотивації у студентів до формування особистісних та професійних якостей.

Обґрунтуємо зазначені умови. Першою педагогічною умовою визначено організацію у вищих навчальних закладах компетентнісно спрямованого навчання, що узгоджується з основними умовами реалізації положень Концепції мовної освіти:

- проведення ефективної мовної політики, що сприятиме дієвій реалізації стратегії мовної освіти, стійка увага суспільства до загального рівня мовної культури населення;
- консолідація зусиль науковців, педагогів, батьків у розв'язанні актуальних завдань сучасної гуманітарної освіти;
- активізація діяльності громадських педагогічних організацій з метою підвищення уваги суспільства до проблем мовної освіти;
- оновлення державного стандарту сучасної мовної освіти, що дасть змогу піднести мовну освіту на якісно новий рівень; сприятиме формуванню мовної особистості учня/студента; забезпечить кожному учневі і студенту вільне володіння державною, рідною, іноземними мовами; закладе підґрунтя для вдосконалення власного мовлення впродовж життя;
- упровадження перспективних освітніх технологій – особистісно зорієнтованих, інформаційних, технологій саморозвитку, життєтворчості, партнерської співпраці;
- удосконалення діагностичних засобів відповідно до змісту нової Концепції для визначення рівнів навчальних досягнень учнів / студентів з мов, а також виявлення умов, які позитивно впливають на кінцеві результати засвоєння мов;
- удосконалення змісту мовної освіти у вищих навчальних закладах, що забезпечить формування особистості вчителя-словесника, здатного впроваджувати новітні ефективні технології опанування мовою й мовленням, культурою мовлення, а також мовної особистості спеціалістів різних профілів;
- створення при педагогічних вищих навчальних закладах та інститутах післядипломної педагогічної освіти лабораторій наукового дослідження проблем навчання мов у школі, що сприятиме поєднанню навчальної та науково-дослідної роботи, залученню студентів до науково-пошукової діяльності педагога;
- створення Національного центру мовної освіти України з метою координації дій щодо поліпшення якості мовної освіти, поєднання новітніх

наукових досліджень з практичною діяльністю.

Ефективна реалізація Концепції мовної освіти передбачає системний підхід: оновлення Стандарту мовної освіти, навчально-методичної літератури, удосконалення професійної майстерності учителів/викладачів, планомірне і цілеспрямоване управління освітою, залучення до розв'язання проблем мовної культури громадських організацій і суспільства в цілому.

Реалізація першої педагогічної умови передбачає:

- ґрунтовну методологічну підготовку, оволодіння дидактикою навчання майбутніх учителів, технологіями взаємодії, які найбільшою мірою сприяють особистісному професійному розвитку всіх учасників педагогічного процесу;
- спрямованість навчально-виховного процесу на майбутню професійну діяльність;
- забезпечення послідовності, цілісності і неперервності етапів розвитку професійної компетентності, на чому акцентують увагу Б. Андрієвський [11], Г. Жуков [12], Н. Ничкало [13];
- співпраця викладача і студента, що дозволяє встановити їх партнерську взаємодію та зумовлює взаємозбагачення, діалогічність, обмін думками як форми навчання, які забезпечуються готовністю до професійного діалогу, активністю у взаємодії з іншими учасниками навчального процесу, прагненням до спільної навчальної діяльності;
- реалізація індивідуальних можливостей кожного студента;
- розвиток майбутнього вчителя-філолога як творчого, ініціативного фахівця.

Другою педагогічною умовою визначено вироблення у студентів лінгводидактичних стратегем і мовленнєво-поведінкової стратегії майбутньої професійної діяльності.

У процесі здійснення своєї професійно-педагогічної діяльності майбутній фахівець повинен уміти проектувати і стратегічно адекватно моделювати навчальну діяльність учнів із засвоєння рідної мови як основного засобу розуміння української етнокультури та іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації. Водночас сам учитель-філолог повинен бути готовий брати участь у міжкультурній взаємодії, спираючись на свої лінгводидактичні знання. Це, насамперед, стає очевидним у тих навчальних закладах, де готують фахівців за кількома філологічними напрямками, як-от: українська мова і література та російська мова і література; українська мова і література та польська мова; українська мова і література та англійська мова і література та ін.

У нашому дослідженні лінгводидактичні стратегеми трактуються як здатність фахівця встановлювати різноманітні й багатопланові асоціативні зв'язки у процесі розуміння, особистісного осмислення і творчого освоєння побаченого, почутого або прочитаного, письмового або усного

мовного матеріалу, використовуючи індивідуальні засоби виразності. До того ж пошук ефективних лінгводидактичних стратегем вирішення професійних завдань пов'язаний із використанням усієї палітри засобів вербальної і невербальної виразності пізнавально-комунікативної діяльності вчителя. Аргументуємо вибір цієї умови формування професійної компетентності майбутнього вчителя також тим, що в майбутній професійній діяльності стратегем дозволять спеціалісту орієнтуватися в культурному і міжкультурному просторі на більш високому особистісно осмисленому творчому рівні.

Застосування лінгводидактичних стратегем у професійно-педагогічній діяльності ґрунтується на використанні вчителями-філологами оптимальних способів уведення інформації навчального матеріалу, враховуючи принципи комунікативності та творчої самоактуалізації, для його подальшого закріплення і застосуваннями учнями.

У навчальному процесі принцип мовленнєво-поведінкових стратегій може втілюватися шляхом послідовного вивчення культурних універсалій тими способами, якими вони відображаються в моделях вербальної і невербальної поведінки. Проте набагато ефективніше відстежувати комбінований, взаємозалежний прояв культурних універсалій у реальній дійсності і виробляти вміння враховувати їх у власній поведінці й поведінці співрозмовників. На жаль, студентам філологічних факультетів більшості педагогічних ВНЗ не завжди вдається брати участь у реальному спілкуванні з носієм мови, що вивчається, у зв'язку з відсутньою можливістю для всіх студентів пройти стажування за кордоном. Однак ситуація спілкування може бути наближена до умов реальної ситуації спілкування з носієм мови за допомогою використання, наприклад, імітаційних сюжетно-рольових ігор на заняттях.

Для практичної реалізації вироблення у студентів педагогічних ВНЗ лінгводидактичних стратегем і мовленнєво-поведінкової стратегії викладач має:

- організувати спільну (викладач – студенти) навчальну комунікативну діяльність;
- організувати активну взаємодію студентів між собою;
- організувати міжфакультетську і міжвузівську проектну діяльність студентів;
- відбирати для студентів автентичні текстові матеріали та розробляти відповідні методичні рекомендації;
- забезпечувати зміну напруження й релаксації у процесі навчання (під час роботи над проектом чи в ігровій ситуації);
- формувати професійні вміння й навички в умовах, максимально наближених до природної комунікації в ході сюжетно-рольових ігор;
- розробляти спільно зі студентами ефективні педагогічні стратегії

в контексті професійної діяльності шляхом створення авторських технологій, адаптаційних програм і методичних систем.

Результатом такої діяльності викладача стане:

- обмін особистісними смислами створення культурного спілкування, спрямованого на засвоєння різноманітних елементів освітнього простору;
- наближення студентів до умов реального автентичного спілкування з носіями іншої культури;
- залучення студентів до узагальнення й обміну потенціалами інноваційної діяльності зі студентами філологічних факультетів інших ВНЗ;
- подальше застосування студентами мовного матеріалу під час шкільних практик;
- відкриття студентам можливостей для максимального використання пам'яті, уяви і творчих здібностей;
- сприйняття студентами процесу навчання як моделі реального міжкультурного спілкування;
- складання, опис та аналіз студентами тексту взаємодії з майбутніми учнями в педагогічному процесі внаслідок умілого використання індивідуальних лінгводидактичних стратегем.

Третьою педагогічною умовою визначено створення позитивної мотивації у студентів до формування особистісних та професійних якостей. Ця умова є зовнішньою обставиною стосовно середовища особистості студента-філолога, що сприяє формуванню його професійних та особистісних якостей.

Сучасній школі потрібний учитель, якому властива інша типологічна структура особистості. Суб'єкт має постійно змінюватися, бути лабільним, здатним саморозвиватися і самовизначатися в різних ситуаціях, відкритим до соціального замовлення освіти (суб'єкт, що розуміє своє професійне призначення, сприймає педагогічну діяльність у якості важливого пріоритету, спроможний і готовий до постійного перенавчання і поновлення знань, умінь і навичок щодо організації навчальної діяльності учнів).

Науковці виділяють три обов'язкових умови для засвоєння будь-якої педагогічної інновації: рефлексія, розуміння та особистісна підготовленість, до того ж власне особистісна підготовленість до використання нововведень у навчальному процесі і стає головним гальмом впровадження нових технологій.

Серед основних можна виділити такі характерні ознаки діяльності суб'єкта навчання:

- здатність до рефлексії, до морального вибору у проблемних ситуаціях;
- усвідомлення власної значимості для інших людей, відповідальності

за результати діяльності, причетності до відповідальності за явища природної і соціальної дійсності;

- спроможність не тільки привласнювати світ предметів та ідей, але й виробляти їх, перетворювати, творити нові, самостійно визначати їх у необхідних випадках;
- незалежність не в змісті ігнорування зовнішніх впливів, а в змісті усталеності поглядів, переконань, мотивів, їхній корекції;
- спрямованість на реалізацію «САМО..» – самоосвіти, самооцінки, самоаналізу, саморозвитку, самовизначення, самодетермінації тощо;
- володіння важливими індивідуально-процесуальними характеристиками (різнобічність умінь, самостійність, творчий потенціал тощо), унікальністю, неповторністю, що є основою для плідних міжсуб'єктних відносин і стимулюють прагнення до взаємодії, співробітництва, спілкування.

Все це стане можливим завдяки позитивній мотивації студента до формування особистісних професійних якостей.

Отже, в результаті проведеного дослідження нами визначено педагогічні умови формування професійної компетентності майбутнього вчителя-філолога, до яких ми відносимо: організацію у вищих навчальних закладах компетентісно спрямованого навчання; вироблення у студентів лінгводидактичних стратегем і мовленнєво-поведінкової стратегії майбутньої професійної діяльності; створення позитивної мотивації у студентів до формування особистісних та професійних якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Український Радянський Енциклопедичний Словник / [авт.-уклад. Бабичев Ф. С.] – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1987. – Т. III. – 736 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [авт.-уклад. Бусел В.]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
3. Байша К. М. Соціально-педагогічні умови морального виховання студентів у поза навчальній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Кіра Миколаївна Байша. – Херсон, 2000. – 193 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
5. Каспина В. А. О методах воспитания и их классификации / В. А. Каспина // Советская педагогика. – 1970. – № 1. – С. 84–94.
6. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высш. шк., 2004. – 512 с.
7. Кутькина О. П. Педагогические условия формирования медиакомпетентности будущих библиотечно-информационных специалистов : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед.

- наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Олеся Петровна Кутькина. – Барнаул, 2006. – 23 с.
8. Андреев В. И. Педагогика : учебный курс для творческого саморазвития / Валентин Иванович Андреев. – 2-е изд. – Казань : Центр инновационных технологий, 2006. – 608 с.
 9. Арефьев И. П. Подготовка учителя к профильному обучению старшеклассников / И. П. Арефьев // Педагогика. – 2003. – № 5. – С. 49–55.
 10. Хатунцева С. М. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця до професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Світлана Миколаївна Хатунцева. – Х., 2004. – С. 97–98.
 11. Андрієвський Б. М. Реалізація концепції неперервної педагогічної освіти – вимога часу / Б. М. Андрієвський // Актуальні проблеми розбудови національної освіти : зб. наук.-метод. праць. – Херсон : ХДПІ, 1997. – С. 14–17.
 12. Жуков Г. Н. Готовность к деятельности как социально-педагогическая категория: инновационный подход / Г. Н. Жуков // Образование и наука. Известия Уральского научно-образовательного центра РАО. – 2000. – № 3(5). – С. 176–180.
 13. Ничкало Н. Г. Методичні проблеми безперервної професійної освіти / Н. Г. Ничкало // Психологічні проблеми безперервної професійної освіти : наук. метод. зб. / ред. кол.: І. А. Зязюн [та ін.]. – К. : Віпол, 1994. – С. 22–26.